

УДК 338.45

РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА: ДІАЛЕКТИКА ПОНЯТЬ

ІГОР ГРОЗНИЙ,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
Інституту економіки промисловості НАН України, м. Донецьк

У статті розглянуто підходи до визначення поняття "розвиток", "розвиток виробничо-економічних систем". Виявлено взаємозв'язки між економічними теоріями, що мають лежати в основі концепції розвитку промислового виробництва. У контексті когерентності трьох контурів розвитку виробництва "ресурси-час-якість" подано авторське визначення поняття "розвиток промислового виробництва".

Ключові слова: розвиток, розвиток виробництва, промисловість, виробничо-економічна система, промислове підприємство.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку промислового виробництва вимагає від підприємств швидкої реакції на імпульси мінливого зовнішнього середовища. Це означає, що процвітання й конкурентоспроможність підприємств залежать передусім від того, наскільки ефективно будуть використані ресурсні можливості в певних умовах формування, росту й розвитку виробництва. Нерідко досягнутий рівень якості розвитку виявляється незадовільним, якщо втрачені потенційні можливості зростання через дефіцит або надлишок того чи іншого фактора виробництва, який не був максимально ефективно використаний у конкретному часовому проміжку. Обмеженість, а іноді й повна непридатність фундаментальних теоретичних положень розвитку виробництва, що сформувалися в індустріальну епоху, призводять до розбалансованості трьох контурів розвитку виробництва: "ресурси-час-якість".

У зв'язку з цим виникає необхідність нового розуміння сутності та змісту фундаментальних процесів, що ведуть до змін промислового виробництва в сучасних умовах розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні положення загальних закономірностей розвитку промислових підприємств та промислового виробництва сформульовані в роботах Й. Шумпетера, М. Кондратьєва, Х. Менша, К. Фрімена, Е. Менсфілда, Р. Солоу.

Науково-методичні положення розвитку виробництва на промисловому підприємстві з позиції впровадження інновацій, інвестицій, нових технологій обґрунтовані та осмислені в роботах О. І. Амоші, Я. Г. Берсуцького, В. М. Гейця, М. О. Кизима, М. М. Леви, Ю. Г. Лисенка, В. А. Панкова, В. Л. Петренка, О. М. Тридіда, В. М. Хобти, М. Г. Чумаченка та інших.

Методологічним підґрунтям робіт вказаних авторів є численні теорії розвитку промисловості, що базуються на класичних підходах та концепціях роз-

витку глобальних систем. Наприклад, механістична наукова картина світу лежить в основі фізичного підходу до опису процесів розвитку систем. Сформувавшись на базі експериментально-математичного природознавства, він набув статусу міждисциплінарного напряму наукових досліджень і ним до сьогодні послуговується значна частина учених-економістів, включаючи таких всесвітньо відомих фахівців зі стратегічного розвитку підприємств як Б. Карлоф [15], П. Друкер [16], М. Портер [17] та ін.

Концепція пізнання загальних закономірностей і принципів, що створюють основу процесів самоорганізації складних систем найрізноманітнішої природи (фізичних, хімічних, біологічних, технічних, географічних, економічних, соціальних) - синергетика - засновниками якої є І. Пригожин, І. Стенгерс, Г. Хакен [1, 2] лежить в основі іншої міждисциплінарної парадигми пізнання, основними методологічними принципами якої є самоорганізація, самовідтворення, резонансний вплив, постійні флуктуації, біфуркації, поліваріантність розвитку, нелінійність, конструктивність хаосу, ентропія, дія атракторів, кооперативні ефекти розвитку в режимі із загостренням.

Можна навести ще чималий перелік підходів та теорій, які по-новому розкривають закономірності та особливості розвитку глобальних систем, у тому числі й систем виробництва, але, у зв'язку з поставленою нами загальною задачею - дати нове тлумачення фундаментальних процесів, що спричиняють зміни промислового виробництва в сучасних умовах - уточнимо значення поняття "розвиток", "розвиток виробничо-економічних систем" та встановимо взаємозв'язки між економічними теоріями, покладеними в основу концепції розвитку промислового виробництва. Це і є **метою** нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні поняття "розвиток" визначається як "процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного ста-

ну до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого" [1]. Трохи ширше загальний зміст поняття "розвитку" наводиться в [2]: це спрямована, закономірна зміна, в результаті якої виникає новий якісний стан об'єкта - його складу або структури. Розрізняють дві форми розвитку: еволюційну, пов'язану з поступовими кількісними змінами об'єкта і революційну, що характеризується якісними змінами в структурі об'єкта.

Сьогодні еволюційний підхід проявляється в ряді різних напрямів економічної теорії. Сучасні глобальні теорії розвитку спираються на циклічно-генетичну парадигму М. Кондратьєва [3], а також на процеси економічної генетики [4], що у своїй сукупності визначають еволюційно-генетичний підхід.

Еволюційно-генетичний підхід здійснюється на принципах синергетики [5] і пояснює підпорядкованість розвитку виробничо-економічних систем еволюційно-генетичним закономірностям. Еволюційно-генетична методологія є пояснювальним принципом формування та розвитку майбутніх процесів у виробничо-економічній системі на основі соціальної пам'яті (досвіду), "зразків" і норм, витягнутих з економічного "колективного несвідомого" і означає розгляд об'єкта з позицій поступового розвитку, незворотної і спрямованої зміни, переходу від одного стану до іншого - це "безперервна мінливість, збереження минулого в сьогоденні, істинна тривалість", яка є сполучною ланкою розвитку [6]. Еволюційно-генетичний підхід - це методологія пошуку, перш за все, загального, незмінного, що формує епігенетичні правила ("зразки" моделей розвитку), єдині підстави історичної тривалості, цілісності, в кінцевому рахунку - генотипічну модель як єдиного світового еволюційного процесу, так і його національних складових [7]. Сутність і властивості еволюційно-генетичного підходу до розвитку виробничо-економічних систем досить повно й широко висвітлено в роботах російських вчених О. Є. Мартішина і Є. М. Мартішина [7, 8]. У руслі еволюційно-генетичного підходу фактори виробництва доцільно розглядати як своєрідний економічний ген виробничої системи, який на всіх рівнях, етапах і у всіх зрізах її розвитку формує генотипічні риси. Фенотипічні ознаки формуються під впливом екзогенних факторів середовища для даної системи - природних і соціальних особливостей, що визначає різноманіття моделей, форм і умов її розвитку. У процесі розвитку виробництва певним чином відібрані й скомбіновані фактори знаходяться в стані взаємодії у вигляді безперервного обміну імпульсами із зовнішнім середовищем. Ця екогенетична інформація кодується за допомогою послідовності основних ендогенних факторів у виробничих процесах. Більш того, саме в економічному геномі виробничої системи, який представляє її факторний "опис" з багатьох "пропозицій", уміщена інформація про особливості її потенційного розвитку. "Генетичний матеріал" кожної виробничо-економічної системи може бути відтворений на різних рівнях розвитку, що являє собою суцільний зміст виробництва [9].

Основними формами, що регулюють увесь процес розвитку виробничо-економічних систем, за О. В. Ін-

шаковим, є їх аплікація, мультиплікація і реплікація. Життєвий цикл аплікації, реплікації і мультиплікації передбачає характерне для кожного даного рівня розвитку виробництва число й форми сполук основних ендогенних факторів, яке зберігається з покоління в покоління при збереженні двох типів поділу: один для речового утворення "тіла" майбутнього продукту даної генерації в процесі рутинного виробництва (шляхом кількісного зростання), інший - для утворення засобів інноваційного продуктивних "тіл" нових генерацій (шляхом якісного розвитку). Факторні й ресурсні можливості виробничо-економічних систем визначають як рівень їх розвитку, так і здатності їх до взаємодії в мінливому середовищі [10].

Від ефективності використання факторів виробництва залежить обсяг і якість ресурсних можливостей підприємства. Ресурсні можливості - це потенціал розвитку, що виникає внаслідок якісного перетворення факторів виробництва. Розвиток виробництва відбувається за еволюційним типом (у випадку, якщо темпи розвитку виробництва співпадають з темпами розвитку ринку), однак передбачається застосування певних революційних заходів (впровадження кардинальних заходів у виробничий процес у разі відставання темпів розвитку виробництва від швидкості розвитку ринку), пов'язаних, перш за все, з досягненнями науково-технічного прогресу і впровадженням інноваційних технологій у всіх сферах діяльності - виробничій, фінансовій, управлінській. В ідеальному випадку відбувається одночасне перетворення факторів виробництва, що обумовлюють якість і кількість ресурсних можливостей підприємства в умовах розвитку виробництва, відповідно до темпів розвитку зовнішнього середовища.

Однак фактори виробництва перебувають у постійній зміні під впливом ринкового середовища, в результаті порушується баланс їх використання. Джерелом утворення ресурсних можливостей в даному випадку виступає якісне перетворення тих факторів виробництва, які обумовлюють виникнення й становлення суперечностей у розвитку виробничо-економічних відносин у певний момент часу. У цей момент у виробничій діяльності підприємства, в результаті впровадження якої-небудь інноваційної технології, відбуваються революційні зрушення, що викликає збільшення ступеня використання потенціалу розвитку і появу нових ресурсів внаслідок якісного перетворення факторів виробництва [11].

Слід зазначити, що в результаті досягнення гармонійного розвитку виробництва з темпами розвитку зовнішнього середовища (виконується поєднання "ресурси - час - якість розвитку") одночасно зі зростанням рівня використання потенціалу власне підприємства, відбувається розширення меж потенційних можливостей для розвитку. Тобто підприємство отримує доступ до резервів росту і розвитку із зовнішнього середовища, до цього для нього недоступних. Подібний "бонус" підприємство отримує за рахунок використання можливостей, які надає зовнішнє середовище в даний момент розвитку виробництва. Такі зміни, що протікають як еволюційним, так і революційним шляхом, можливі лише під впливом великомасштабних економічних явищ і процесів

внутрішнього або зовнішнього (по відношенню до підприємства) характеру [Там само].

Таким чином, теоретично можна уявити, що для отримання максимальної віддачі в процесі розвитку виробництва (досягнення необхідного рівня якості розвитку), підприємству необхідно володіти певним набором факторів виробництва, які воно здатне перетворити на ресурсні можливості на заданому часовому проміжку відповідно до вимог до розвитку, які виходять із зовнішнього середовища. Іншими словами, підприємство має виробити або сформулювати своєрідне "ядро" розвитку виробництва.

Одним з основоположників теорії "ядра" розвитку виробництва є О. В. Іншаков, автор еволюційно-генетичної концепції факторів виробництва і моделі "ядра розвитку" виробничо-економічних систем. Ним також доведена необхідність розширення рів-

невої структури об'єкта і предмета економічної теорії [12].

Сформоване на основі запропонованого підходу до визначення ресурсного та факторного потенціалів нове "ядро розвитку" виробничо-економічних систем - принципово точніше, багатше й адекватніше відображає об'єктивну реальність, оскільки збільшується число вимірювань і їх аспектів. Таке "ядро" включає не тільки групи факторів, що дозволяють диференціювати та оцінити рівень розвитку виробництва, але й урахувати ресурсні можливості і умови формування, зростання та розвитку.

Таким чином, виходячи з отриманих результатів проведеного дослідження, а також на основі праць В. І. Маєвського, А. А. Динкіна, О. В. Іншакова, Р. М. Лепи, автор пропонує таку схему взаємодії економічних теорій, які повинні лежати в основі концепції розвитку виробництва (рис. 1).

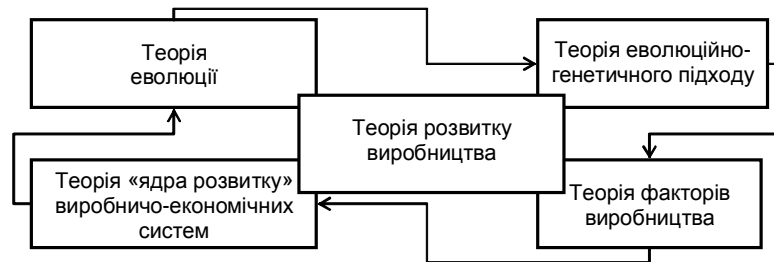

Рис. 1. Схема взаємозв'язку економічних теорій, які лежать в основі концепції розвитку виробництва.

Деякі положення з представлених теорій лягли в основу традиційної економічної теорії розвитку, у якій можна виділити декілька підходів до визначення сутності та складових елементів економічної категорії "розвиток".

Так, відповідно до теорії І. Адізеса, автора підходу життєвих циклів організацій [13], розвиток - це фаза зростання життєвого циклу підприємства. Автор вважає, що всі організації, як живі організми, проходять через схожі стадії життєвого циклу і демонструють прогнозовані й повторювані моделі поведінки. На кожній новій стадії розвитку кожна організація стикається з унікальним набором викликів і труднощів. Успіх організації визначається здатністю менеджерів управляти переходом від однієї стадії до іншої. Однак даний підхід не можна розглядати в якості основного. Розвиток виробничо-економічної системи не в кожному випадку означає зростання, поліпшення.

Ряд авторів розглядають поняття "розвиток" як процес переходу системи з одного стану в інший, більш якісний. В. А. Забродський і М. О. Кизим вважають, що "розвиток економіко-виробничих систем - це процес переходу виробничо-економічної системи в новий, більш якісний стан за рахунок накопичення кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу, в результаті чого підвищується її здатність опиратися руйнівній дії зовнішнього середовища і ефективніше функціонувати" [14]. Слід зазначити, що використання саме даного підходу дозволяє глибше досліджувати динамічні процеси розвитку, виділити якісні та кількісні зміни стану виробничо-економічної системи.

Також ряд авторів розглядають розвиток з точки зору узгодження інтересів економічних суб'єктів. Так, Б. Карлоф під розвитком має на увазі посилення позицій підприємства на ринку, розширення кола споживачів виробленої продукції, створення власниками нових сфер бізнесу, збільшення обсягу продукції, прибутку, досягнення гармонійної взаємодії із зовнішнім середовищем [15]. Даний підхід не відображає суті та сутності розвитку, радше вказує на ефективність виробничої діяльності підприємства.

Висновки

Результати дослідження різних підходів до визначення "розвиток", "розвиток виробничо-економічних систем", а також виявлення взаємозв'язків між економічними теоріями, які лежать в основі концепції розвитку виробництва, дозволили сформулювати авторське визначення поняття. Таким чином, під розвитком промислового виробництва слід розуміти закономірний процес переходу системи з одного стану в інший, який досягається за рахунок збалансованості розвитку факторів виробництва, що визначають ефективність реалізації ресурсних можливостей підприємства у відповідності з умовами формування його росту й розвитку, продиктованих зовнішнім середовищем. В основу цього визначення лягли положення теорії "ядра розвитку" виробництва, які відображають процес збалансованості трьох контурів розвитку виробництва: "ресурси-час-якість розвитку". Проте досягнення такого роду збалансованості залежить від ефективності розробки механізму управління розвитком виробництва та методів прийняття управлінських рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пригожин И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; [пер. с англ.]. - М. : Прогресс, 1986. - 432 с.
2. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен ; [пер. с англ.]. - М. : Мир, 1980. - 328 с.
3. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Н. Кондратьев, Ю. Яковец, Л. Абалкин. - М. : Экономика, 2002.
4. Ходжсон Дж. Эволюционная или институциональная экономика как новый мейнстрим? / Дж. Ходжсон // Экономический вестник Ростовского государственного университета. - 2008. - Т. 6. - № 2.
5. Prigogine I. Order out of chaos. Man's new dialogue with nature / I. Prigogine, I. Stengers. - London : Flamingo, 1984.
6. Блауберг И. И. Социально-этическое учение А. Бергсона и его современные интерпретаторы / И. И. Блауберг // Вопросы философии. - 1979. - № 10. - С. 130-137.
7. Мартишин О. Е. Методология генетического анализа моделей развития в мировой экономике / О. Е. Мартишин, Е. М. Мартишин // Теория практика современного мирового хозяйства. - Ростов-на-Дону : Изд-во СКНЦВШ, 2002.
8. Мартишин О. Е. Институт социально-экономического наследования и наследование институтов / О. Е. Мартишин, Е. М. Мартишин // Экономическая теория в XXI веке. Институты экономики, 4 (11). - М. : Экономистъ, 2006.
9. Иншаков О. В. Экономическая генетика и наноэкономика / О. В. Иншаков. - Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2007. - 94 с.
10. Иншаков О. В. Потенциал эволюционного подхода в экономической науке современной России / О. В. Иншаков // Экономическая наука современной России. - 2004. - № 4; Иншаков О. В. Теория человеческого действия и экономическая генетика / О. В. Иншаков // Материалы Четвертой международной конференции : в 4 тт. - Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2007. - Т. 1 (Человек в современных философских концепциях). - С. 63-75.
11. Плехова Ю. О. Механизм функционирования промышленных предприятий на основе реализации резервов развития производства : [монография] / Ю. О. Плехова, Ю. И. Ефимычев, Д. А. Плехов. - Н. Новгород : Изд-во ННГУ им. Н. И. Лобачевского, 2006.
12. Иншаков О. В. "Ядро развития" в контексте новой теории факторов производства / О. В. Иншаков // Экономическая наука современной России. - 2003. - № 1. - С. 11-25.
13. Адизес Ицхак. Управление жизненным циклом корпорации (англ. Managing Corporate Lifecycles) / Адизес Ицхак. - Питер, 2008. - 384 с.
14. Забродский В. А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В. А. Забродский, Н. А. Кизим. - Х. : Бизнес Информ, 2000. - 72 с.
15. Карлоф Б. Деловая стратегия : концепция, содержание, символы / Б. Карлоф. - М. : Экономика, 1991. - 240 с.
16. Друкер П. Управление, нацеленное на результат / П. Друкер. - М. : 1992. - 428 с.
17. Портер М. Е. Стратегія конкуренції / М. Е. Портер ; [пер з англ. А Олейник, Р. Скільський]. - К. : Основа, 1998. - 390 с.

I. Hroznyy

**DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL PRODUCTION:
DIALECTICS OF CONCEPTS**

Going is considered near determination of concept "development", "development of the productive and economic systems". Intercommunications are educed between economic theories that must be the basis of conception of development of industrial production. Authorial determination of concept "development of industrial production" is given in the context of coherence of three contours of development of production "resources are time - quality".

Key words: *development, development of production, industry productive and economic systems, industrial enterprise.*

© *I. Грозний*
Надійшла до редакції 20.07.2012